Differenzi Lessikali bejn il-Malti u l-Għawdxi

Keith Attard u Michael Spagnol

Introduzzjoni

F'dan l-istudju nħarsu lejn il-mod kif il-lingwa tvarja skont fattur soċjolingwistiku tal-ġeografija. B'mod speċifiku, nistħarrġu l-varjazzjoni lessikali li nsibu fl-Għawdxi u fil-Malti Standard. Bl-"Għawdxi" qegħdin nifhmu l-varjetajiet djalettali użati f'Għawdex. Skont Camilleri-Grima (2009: 380), minkejja li l-Għawdxin jagħrfu d-differenzi bejn varjetà u oħra f'Għawdex stess – ngħidu aħna, bejn in-Naduri, ix-Xewki, is-Sannati, u l-bqija – huma jqisu dawn id-djaletti bħala varjetà waħda li jsejħulha "l-Għawdxi". Bil-"Malti Standard" qegħdin nifhmu l-varjetà li tipikament tintuża fil-pubbliku, fl-amministrazzjoni, fl-edukazzjoni, fil-mezzi tax-xandir, u l-bqija, u li għandha dizzjunarju, grammatika, letteratura u ortografija stabbilita. Brincat (2003: 216) jargumenta li l-Malti Standard hu bbażat fuq il-varjetà tal-inħawi tal-port, li sa minn żmien il-Kavallieri kienu ċentru soċjali u ekonomiku mill-aktar importanti. Minkejja dan, insibu fehmiet oħra, u l-kwistjoni dwar kif oriġina u żviluppa l-Istandard għadha miftuħa (ara Vella 2012: 5-6).

L-għan ta' dan l-istudju hu li niġbru numru ta' differenzi lessikali bejn l-Istandard u l-Għawdxi u li nivverifikawhom ma' kelliema ta' dawn iż-żewġ varjetajiet. Għall-kuntrarju ta' studji oħra dwar il-varjazzjoni lessikali, aħna ma

niffukawx fuq qasam semantiku wieħed partikolari, bħal tal-ħelu jew tal-għodda tal-biedja (ara Taqsima 2), iżda nanalizzaw ġabra ta' termini li:

- jirreferu għal oġġetti jew azzjonijiet ta' natura ġenerali, pereżempju l-ħabel tal-inxir, is-saqqu, il-karozza tal-linja u l-pettne;
- kellna indikazzjoni, minn sorsi differenti, li jvarjaw bejn l-Għawdxi u l-Istandard.

Biex nikkonfermaw li t-termini li ltqajna magħhom huma tassew differenzi lessikali, jiġifieri jinsabu fl-Għawdxi u mhux fl-Istandard, għamilna esperiment ma' sittax-il żagħżugħ Għawdxi u sittax-il żagħżugħ Malti. L-Għawdxin li intervistajna ġejjin minn disa' lokalitajiet differenti (Għajnsielem, l-Għarb, l-Għasri, il-Munxar, in-Nadur, ir-Rabat, Ta' Sannat, ix-Xagħra u x-Xewkija) u lkoll huma kelliema nattivi ta' xi djalett Għawdxi. Il-Maltin li intervistajna ġejjin minn tlettax-il lokalità differenti (Ħ'Attard, Birkirkara, Birżebbuġa, il-Furjana, San Ġwann, il-Gudja, Ħal Luqa, Pembroke, Tas-Sliema, il-Belt Valletta, Ta' Xbiex, iż-Żejtun u ż-Żurrieq) u lkoll intgħażlu fuq il-kriterju li normalment jużaw l-Istandard u li ma jitkellmux bid-djalett. Dan sar biex kemm jista' jkun joħorġu d-differenzi lessikali bejn l-Istandard u l-Għawdxi.

Dan l-istudju jinqasam f'erbgħa. F'Taqsima 2 nagħtu ħarsa fuq fuq lejn xogħlijiet oħra dwar id-djaletti tal-gżejjer Maltin, b'mod partikolari dawk li jittrattaw il-varjazzjoni lessikali. F'Taqsima 3 niddeskrivu l-metodoloġija tal-esperiment li għamilna mal-kelliema żgħażagħ. F'Taqsima 4 nippreżentaw ġabra ta' 55 terminu li jvarjaw bejn l-Għawdxi u l-Istandard imqassmin skont il-frekwenza tagħhom fost iż-żgħażagħ Għawdxin li intervistajna, u nagħtu tipoloġija tad-differenzi lessikali li sibna. Fl-aħħar taqsima niġbru l-konklużjonijiet ewlenin li ħarġu minn dan l-istudju u nsemmu xi spunti għal aktar riċerka f'dan il-qasam.

Studji oħrajn

Inkiteb ħafna dwar id-djaletti Maltin u Għawdxin. Fost l-eqdem kitbiet insibu l-*Lexicon Melitense-Latino-Italum* ta' Mikiel Anton Vassalli (1796) li jaqsam

id-djaletti f'ħamsa: id-djalett tal-bliet, id-djalett tan-naħa ta' fuq, id-djalett tan-naħa t'isfel, id-djalett taċ-ċentru ta' Malta, u d-djalett ta' Għawdex. Tana wkoll deskrizzjoni ħafifa ta'kull varjetà. Dwar id-djalett ta'Għawdex jikteb hekk:

> Id-djalett tal-Gżira ta' Għawdex ftit li xejn huwa xort'oħra minn dak tal-irħula ta' Malta fejn għandu x'jaqsam it-tlissin, iżda fejn jidħol il-kliem għandu xi wħud li huma tiegħu biss u li f'Malta jew mhumiex magħrufin jew magħrufin biss f'xi nħawi tal-Punent. Hu wkoll imqassam fi djaletti żgħar, iżda li l-widna tista' tgħid ma taqbadhomx. [...] Jiena u nqalleb il-kitba li ħalla b'idejh is-Sur Kanonku Agius fil-Biblijoteka pubblika ta' Malta bl-isem Damma sibt xi ftit mijiet ta' kliem li ma kontx naf bihom, u li qatt ma kont smajthom qabel f'Malta. [...] F'din il-gżira inqas milli f'Malta huwa mħallat l-ilsien, u hemm xi kliem Għarbi qadim qatigħ, l-aktar fost ir-raħlin li jitkellmu kemxejn bħall-Għarbi. (trad. ta' Sammut 2002: 81-82).

Wara Vassalli, ħafna oħrajn kitbu dwar il-varjetajiet djalettali tal-gżejjer Maltin, fosthom Preca (1904), Stumme (1904), Schabert (1976), Borg (1977), Puech (1979), Aquilina u Isserlin (1981), Camilleri-Grima (1987, 2009), Azzopardi-Alexander (2011), u Borg (2011). L-istorja tad-djalettoloġija Maltija jiddokumentawha fid-dettall Fenech (1981) u Vanhove (1999).

L-istudju ta' Borg (2011), barra li jkopri numru ta' xogħlijiet importanti dwar id-djaletti Maltin u Għawdxin, iressaq l-argument li fil-kuntest lokali m'għandniex biss aċċenti, jiġifieri varjetajiet lingwistiċi li jvarjaw fuq livell fonetiku u fonoloġiku biss, iżda għandna djaletti, jiġifieri varjetajiet lingwistiċi li jvarjaw sistematikament fuq il-livelli kollha tal-analiżi lingwistika. Fi kliem ieħor, id-djaletti jvarjaw fuq livell:

- fonetiku u fonoloġiku, eż. [ˈdɪnjæ] fix-Xlukkajr, [tɪsˈjujr] fin-Naduri u [ˈdɪnjɐ] u [tɪsˈjiːr] fl-Istandard (Incorvaja 2007; Said 2007);
- morfoloġiku, eż. il-plural *kroroz* fl-Għawdxi u *karozzi* fl-Istandard (Agius 1992);
- sintattiku, eż. il-binja tal-progressiv fin-negattiv, *ma qedx jiekol* fl-Imġarri u *mhux qed jiekol* fl-Istandard (Camilleri-Grima 1987);
- lessikali, eż. *manuċċa*, *steringa* fiż-Żejtuni u *tajra, wadab* fl-Istandard.

F'dawn l-aħħar 25 sena nkitbu bosta teżijiet dwar differenzi lessikali f'oqsma semantiċi partikolari. Fost l-oħrajn, Busuttil (1989) tistħarreġ l-ismijiet ta' dsatax-il speċi ta'friefet endemiċi fost kelliema min-naħa ta'Ħal Safi, iż-Żurrieq, il-Qrendi u xi rħula oħra. Rapa (1995) tistudja l-qasam tal-ħelu f'għadd ta' rħula Għawdxin. Cassar (2013) tkompli tibni fuq l-istudju ta' Rapa u tqabbel il-lessiku tal-ħelu f'Għawdex mal-lessiku tal-ħelu fiż-Żejtun. Żewġ teżijiet oħra jittrattaw l-ismijiet tal-għodda tal-biedja: Curmi u Debono (1997) jiffukaw fuq id-differenzi lessikali f'diversi partijiet ta' Għawdex, u Chetcuti (2003) tanalizza l-lessiku ta' dan il-qasam f'Ħad-Dingli, Marsaxlokk, l-Imġarr, il-Qrendi u Ħaż-Żebbuġ. Busuttil (2013) tistħarreġ il-qasam lessikali tax-xagħar ma' numru ta' kelliema minn Birkirkara u minn Għawdex.

Il-Metodoloġija

Il-punt tat-tluq ta' dan l-istudju kien il-ġbir ta' termini li dehrilna li jingħadu f'Għawdex u mhux fl-Istandard, jew li f'Għawdex għandhom tifsir differenti. It-termini nġabru minn fomm kelliema Għawdxin, minn kotba u artikli (Attard 1995; Briffa 2011), minn teżijiet (Rapa 1995; Xerri 2002; Said 2007; Farrugia 2010), minn dizzjunarji (Aquilina 1987-1991), u minn siti elettroniċi. Wara, fassalna esperiment biex nivverifikaw l-użu ta' dawn it-termini fost il-kelliema Għawdxin u Maltin bl-għan li joħorġu d-differenzi lessikali ta' bejniethom. Kull parteċipant intwera għadd ta' stampi ta' dawn it-termini u ntalab jgħid kif jirreferi għalihom. B'kollox ġbarna madwar 200 terminu u minnhom għażilna 55 li setgħu jiġu rrappreżentati bi stampa. Dawn l-istampi mbagħad intwerew lil 32 żagħżugħ ta' bejn it-18 u l-25 sena, nofshom Għawdxin u nofshom Maltin.

Qabel bdejna l-intervisti maż-żgħażagħ, għamilna studju pilota ma' erba' kelliema Għawdxin apparti. Dan l-istudju swielna biex intejbu xi affarijiet fl-istruttura tal-esperiment. Fost l-oħrajn, bdilna xi stampi li ma kinux ċari u, peress li fl-istudju pilota waħda mill-kelliema ħassitha skomda titkellem bl-Għawdxi quddiem kelliem tal-Istandard, iddeċidejna li l-intervisti jsiru f'pari biex, kemm jista' jkun, il-kelliema jħossuhom komdi jesprimu ruħhom bid-djalett. Wara li għamilna dawn l-intervisti, analizzajna t-termini u ġbarniehom f'tabelli kif jidher hawn taħt.

Id-Differenzi lessikali

F'din it-taqsima nagħtu glossarju b'55 differenza lessikali bejn l-Għawdxi u l-Istandard imqassmin skont il-frekwenza tat-termini fost il-kelliema li intervistajna (Taqsima 4.1), u rressqu tipoloġija tal-varjazzjoni lessikali li sibna permezz tal-esperiment maż-żgħażagħ Maltin u Għawdxin (Taqsima 4.2).

Il-Glossarju

Dan il-glossarju fih ġabra ta' 55 terminu li jvarjaw bejn l-Għawdxi u l-Istandard. It-termini qegħdin ikklassifikati f'erba' tabelli skont il-frekwenza tagħhom fost iż-żgħażagħ Għawdxin li intervistajna:

Tabella 1: Termini li jużawhom il-biċċa l-kbira taż-żgħażagħ Għawdxin li intervistajna
Tabella 2: Termini li jużawhom daqs nofs iż-żgħażagħ Għawdxin li intervistajna
Tabella 3: Termini li jużawhom ftit (jiġifieri, inqas minn ħamsa) miż-żgħażagħ Għawdxin li intervistajna
Tabella 4: Termini li ħadd miż-żgħażagħ Għawdxin li intervistajna ma jużahom

It-termini f'kull tabella qegħdin f'ordni alfabetika, skont it-terminu bl-Għawdxi. Għal kull terminu nagħtu:

- il-kelma bl-Għawdxi, bil-varjanti li ltqajna magħhom;
- it-tifsir bil-Malti Standard;
- eżempju tat-terminu bl-Għawdxi meħud minn kuntest naturali u kkonfermat ma' kelliema Għawdxin;
- kummenti dwar l-użu tat-terminu fost iż-żgħażagħ li intervistajna.

Tajjeb ngħidu li ġeneralment it-termini nagħtuhom bil-varjetà Standard, ngħidu aħna, niktbu *ċombin* u *kaħla*, u mhux b'xi forma djalettali bħal *ċumbujn* [ʧʊmˈbujn] jew *keħle* [ˈkɛhlæ] (Said 2007: 65, 72). F'każ li terminu Għawdxi jkollu xi varjant, l-ewwel wieħed li nagħtu hu dak li ntuża l-aktar miż-żgħażagħ li intervistajna.

Tabella 1: Termini li jużawhom il-biċċa l-kbira taż-żgħażagħ Għawdxin li intervistajna

Bl-Għawdxi	Bil-Malti Standard	Kumment
bankonċin(a), bankunċin(a), bonkonċin(a), bronkonċin	pastina magħmula mil-lewż, b'ostja tal-karti fil-qiegħ u ġeneralment ikollha lewża fuq	*Ħadt bankonċina mat-te.* Il-kelliema tal-Istandard ġieli jużaw *biskuttini tal-lewż* jew *biskuttini tal-ostja*. Aquilina (1987: 71) jorbotha ma' Għawdex. Attard (1995: 89) jgħid li l-bankonċini huma ħelu tipiku ta' Għawdex u jiddeskrivihom bħala "*sweet biscuits consisting of white of eggs, sugar and ground parboiled peanuts.*" Skont Rapa (1995) fl-Għarb hemm min juża l-varjant *bronkonċin*. Għal aktar varjanti fl-Għawdxi u fiż-Żejtuni, ara Cassar (2013: 45).
borża	pakkett	*Xtrajt borża Twistees.* Waqt li f'xi partijiet ta' Malta (eż. Ħaż-Żebbuġ, iż-Żurrieq u ż-Żejtun) hemm min juża *borża*, f'Għawdex din il-kelma hi ħafna aktar mifruxa. Fil-fatt, miż-żgħażagħ Għawdxin kollha li intervistajna ħadd ma juża *pakkett*; kollha jużaw *borża*.
buqqiegħa, boqqiegħa, baqqiegħa	nuffata, boċċa, bużżieqa	*Telgħetli buqqiegħa f'sieqi.* Il-biċċa l-kbira taż-żgħażagħ Għawdxin jużaw *boqqiegħa* jew *buqqiegħa* għal nuffata jew bużżieqa fil-ġilda. Tlieta minnhom jużawha wkoll għall-pustumetta, jiġifieri ulċera fil-ħalq. Aquilina (1987: 76) jagħti l-varjant *baqqiegħa* u jfissirha bħala nuffata (*blister*).
ċombin	labra tal-inxir	*Waħħal żewġ ċombini max-xugaman.* F'Għawdex tintuża kemm għal-labar tal-inxir u kemm għall-għodda tal-bizzilla.

fesdaq	neħħa l-ful mill-miżwed	*Tfesdaq il-ful.* Din il-kelma nstemgħet il-Mellieħa wkoll. Tnejn miż-żgħażagħ Maltin (minn Ħal Luqa u miż-Żurrieq) jużaw il-verb *fesaq*, eż. *tofsoq il-ful.*
gejxa	*band* tax-xagħar	*Sejjaħ lil dik it-tifla tal-gejxa blu ma' rasha.* F'Malta, *gejxa* ma tintużax għall-*band* tax-xagħar iżda għal dik il-libsa ħafifa li jilbsu n-nisa biex joqogħdu ġewwa.
għakruxu	bebbuxu (tal-art), l-isem xjentifiku *Helix Pomatia*	*Il-Bugħarwien tal-Bjar qisu għakruxu bla qoxra.* (*Luminaria*, ħarġa nru. 108, Marzu 2012, rivista maħruġa mill-paroċċa ta' San Pietru u San Pawl, in-Nadur). *L-istuffat tal-għekierex jogħġobni immens.* Uħud miż-żgħażagħ Għawdxin jużaw *bebbuxu* u xi wħud jagħmlu distinzjoni bejn il-bebbux li joħroġ fix-xita (eż. *irfist bebbuxu*) u l-bebbux li ssajjar (eż. *stuffat tal-għekierex*). Il-kelma *għekierex*, għall-bebbux li ssajjar, instemgħet ukoll f'Marsaxlokk.
maħat	issoffja	*Xi storbju! Kulħadd jisgħol u jomħot.* Waqt li f'Malta xi wħud jużaw *maħat*, din il-kelma f'Għawdex hi ħafna aktar mifruxa. Fil-fatt, il-maġġoranza taż-żgħażagħ Għawdxin jużaw *maħat*, mentri l-maġġoranza taż-żgħażagħ Maltin jużaw *issoffja*. Mill-banda l-oħra, jidher li l-verb *issoffja* ma jintużax Għawdex.
mitraħ	saqqu	*Intelaq fuq il-mitraħ.* Waqt li f'Malta xi wħud jużaw *mitraħ*, din il-kelma f'Għawdex hi ħafna aktar mifruxa. Il-biċċa l-kbira taż-żgħażagħ Għawdxin jużaw kemm *mitraħ* u kemm *saqqu*, iżda jidher li *mitraħ* hi aktar komuni.

moxt	pettne, ġieli xkupilja tax-xagħar jew *brush*	*Imxatt xagħri bil-moxt.* Waqt li f'Malta hemm min juża *moxt*, din il-kelma f'Għawdex hi ħafna aktar mifruxa. Fil-fatt, iż-żgħażagħ Għawdxin kollha jużawha. Busuttil (2013: 429), f'esperiment li għamlet, uriet ritratt ta' pettne lil 30 mara Għawdxija, nofshom żgħażagħ u nofshom anzjani, u l-maġġoranza użaw *moxt*. Il-kelma *pettne*, mill-banda l-oħra, ftit li xejn tintuża f'Għawdex.
nemusiera	xibka tan-nemus	*Agħlaq in-nemusiera biex ma jidħlux insetti.* Uħud miż-żgħażagħ Għawdxin isejħulha wkoll *bieba tan-nemus* jew *gużwajer* (mill-Ingliż *gauze wire*).
[i]nfaġar	[i]nfaraġ	*It-tifel qed jinfaġar.* F'Malta jidher li l-forma l-aktar popolari hi *nfaraġ*, bil-metateżi tar-r u l-ġ.
papoċċ	papoċċ tas-sodda, *slipper*, *running shoes*, żarbun tal-futbol (tat-tappini)	*Tqattagħli l-papoċċ tal-futbol.* F'Malta *papoċċ* xi wħud jużawha għall-papoċċ tas-sodda biss, waqt li oħrajn jużawha kemm għall-papoċċ tas-sodda u kemm għar-*running shoes* jew għaż-żarbun tal-futbol. Mill-intervisti li għamilna maż-żgħażagħ Għawdxin jirriżulta li *papoċċ* tintuża kemm għaż-żarbun ta' ġewwa (*papoċċ tas-sodda*) u kemm għal ta' barra (*papoċċ tal-futbol*, *papoċċ tal-ġiri*). Briffa (2011: 11) jgħid li "Għawdex il-forma popolari hija *papoċċ tal-futbol* filwaqt li f'Malta l-forma popolari hija *żarbun tal-futbol*."

pastizz tal-ġobon	pastizz tal-irkotta	*Xtrajt żewġ pastizzi tal-ġobon.* Iż-żgħażagħ Għawdxin kollha jużaw *pastizz tal-ġobon*. Għalkemm f'Malta ġeneralment jissejjaħ *pastizz tal-irkotta*, jidher li f'xi nħawi (eż. ir-Rabat) jużaw *pastizz tal-ġobon* ukoll.
pinura, **pinula**	pinnola, pillola, pirmla	*Ħadt pinura għall-uġigħ ta' ras.* Waqt l-intervisti maż-żgħażagħ Għawdxin ħarġet ukoll il-kelma *aspri*, li fost l-oħrajn tintuża r-Rabat u San Lawrenz.
purtiera tal-qasab	ħasira	*Tellajt il-purtiera tal-qasab.* Waqt li f'xi partijiet ta' Malta (eż. il-Wardija, Ħaż-Żebbuġ, il-Mosta, Marsaxlokk u ż-Żejtun) hemm min juża *purtiera tal-qasab* ukoll, *ħasira* hi bil-wisq iktar popolari fost il-Maltin.
sausage	zalzett (mir-)roża	*Illum qlejt pakkett* sausages. Uħud mill-Għawdxin ilissnu l-kelma *sausage* bil-vokali o mkarkra (*sōsiġ*).
solitape, ***sellotape***	*tape* mit-trasparenti	*Tini biċċa* solitape *ħa nwaħħal il-karta mal-ħajt.* Il-maġġoranza taż-żgħażagħ Għawdxin jużawha jew jafuha. *Sellotape* hija ditta tat-*tape*.
tħaxxem	^{i}nqaras	*"Għaliex qiegħed tibki?"* *"Għax tħaxximt mal-bieb."* Il-biċċa l-kbira taż-żgħażagħ Għawdxin jużaw *tħaxxem* (u xi ftit jużaw *ħaxxem*) għal meta xi ħadd jagħlaq sebgħu ma' kexxun jew bieb. Aquilina (1987: 524) jgħid li f'Għawdex jintużaw il-verbi *ħaxxem* jew *ħaxkem* mentri f'Malta tintuża l-binja *għalaq sebgħu mal-bieb/ kexxun*. Ara wkoll **ħaxxem** (Tabella 3).

zalzett	zalzett tal-Malti	*Għamilt platt għaġin biz-zalzett.* F'Malta *zalzett* tirreferi għal tipi differenti ta' zalzett (eż. zalzett mir-roża, zalzett tal-Malti, eċċ.) imma f'Għawdex tintuża b'mod speċifiku għal dak li f'Malta hu magħruf bħala *zalzett tal-Malti*. Ara wkoll ***sausage***.

Tabella 2: Termini li jużawhom daqs nofs iż-żgħażagħ Għawdxin li intervistajna

Bl-Għawdxi	**Bil-Malti Standard**	**Kumment**
bonnet	*hood*,kappa, barnuża	*Tella' dak il-bonnet ħalli tiffranka naqra xita.* Kważi nofs iż-żgħażagħ Għawdxin jużawha jew ġieli semgħuha. Aquilina (1987: 135) ifissirha bħala skufja jew għata tar-ras li tintuża għat-trabi u t-tfal żgħar, iżda mill-intervisti jidher li f'Għawdex tintuża wkoll għal *hood* jew kappa f'sens ġenerali.
boxxla	antiporta	*Ħalla l-bieb fuq il-boxxla.* Nofs iż-żgħażagħ Għawdxin jużawha jew jafuha u l-bqija jużaw *antiporta*. Skont Borg (2011: 23), *boxxla* tintuża anke f'ħafna djaletti Maltin. Briffa (2011: 11) jgħid li tintuża n-naħa ta' Bormla.
bus	karozza tal-linja, xarabank	*Ħa mmur naqbad il-bus.* Iż-żgħażagħ Għawdxin jużaw *bus* jew *xarabank*, mentri ż-żgħażagħ Maltin jużaw *(karozza) tal-linja*. It-terminu *(karozza) tal-linja* ftit li xejn jintuża f'Għawdex.
fjura	pastarda	Said (2007: 67) tgħid "apparti li tfisser 'warda', tintuża wkoll bħala sostituzzjoni għall-kelma *pastarda*."

ħafsa	ponta, musmar	*Telgħetli ħafsa fuq imnieħri.* Kważi nofs iż-żgħażagħ Għawdxin jużaw *ħafsa* u l-bqija jużaw *musmar*. F'Malta *ħafas* tirreferi għar-raxx, jiġifieri ponot ħomor irqaq li jitilgħu bis-sħana jew bl-umdità.
kaħla	koħħala, kuħħala, tbenġila	*X'kaħla għandi fuq koxxti!* Nofs iż-żgħażagħ Għawdxin jużawha jew ġieli semgħuha. Aquilina (1987: 604) ifisser *koħħala* jew *kuħħala* bħala dabra kaħlanija li titrabba fuq il-ġilda wara xi daqqa. *Kaħla* ma jtihiex f'dan is-sens, iżda jtiha bħala l-Ġebla s-Safra (*Greensand*) u bħala sinonimu tal-għasfur daqquqa kaħla.
mejdina	mejda żgħira, tavolina	*L-amplifier kien jinsab taħt mejdina qrib l-artal maġġur.* (Meħud minn artiklu ta' April 2011 mis-sit tal-Bażilika ta' San Ġorġ tar-Rabat, Għawdex, www.stgeorge.org.mt).
perċa	ħabel tal-inxir	*Mur aqla' l-ħwejjeġ mill-perċa.* Nofs iż-żgħażagħ Għawdxin jużawha jew ġieli semgħuha. Aktarx li hi marbuta mal-verb *perreċ*. Xi wħud, anke Maltin, *perċa* jużawha għal-lasta li fuqha jserraħ l-għasfur, ngħidu aħna, f'gaġġa (bl-Ingliż *perch*).
smontor, smontra, żmontor	*foil*, fidda	*L-ismontor tas-sigarretti.* *Għattejt il-patata l-forn bl-ismontor.* Nofs iż-żgħażagħ Għawdxin jużawha jew jafuha.
vaska	*toilet*, loki	Nofs iż-żgħażagħ Għawdxin jużawha jew jafuha. Il-biċċa l-kbira jużaw *toilet*.
xenxel	heżżeż, ġebbed	*Oqgħod kwiet għax inxenxlek.* *Xenxel xagħar it-tifla.* Nofs iż-żgħażagħ Għawdxin jafuha. Briffa (2011: 31) ifisser il-verb *xenxel* bħala "ġibed ix-xagħar".

xenxul	għanqud	*Aqtagħli xenxul għeneb.* Ftit inqas minn nofs iż-żgħażagħ Għawdxin jużawha jew jafuha. Il-bqija jużaw *għanqud*. Aquilina (1991: 1563) jorbot il-kelma *xenxul* ma' Għawdex.

Tabella 3: Termini li jużawhom ftit miż-żgħażagħ Għawdxin li intervistajna

Bl-Għawdxi	**Bil-Malti Standard**	**Kumment**
bambaluna, bambonella, bambolina	il-pasta r-roża, il-pasta tal-*coconut*	*Il-bambaluna hi l-pasta favorita tiegħi.* Miż-żgħażagħ Għawdxin li intervistajna, ħamsa biss jużaw *bambaluna* jew *bambonella*. Rapa (1995) tagħti *bambolina* bħala varjant ieħor. Għal aktar varjanti fl-Għawdxi u fiż-Żejtuni, ara Cassar (2013: 44).
batbat	paqpaq, daqq il-ħorn	*Batbatlu (il-ħorn)!* Tnejn biss miż-żgħażagħ li intervistajna jafuha. Ara wkoll **tawwat**.
bokkla	klippa tax-xagħar, klipp tax-xagħar	*Xtrajt bokkla ġdida tax-xagħar.* Ħamsa miż-żgħażagħ Għawdxin jużawha jew jafuha. Il-bqija jużaw *klipp tax-xagħar*. Busuttil (2013) tgħid li xi ftit mill-Għawdxin li intervistat jużaw *bokkla* għal tipi differenti ta' klipep tax-xagħar.
brika, bruka	*lighter*	*Tini l-brika ħa nqabbad sigarrett.* Fost iż-żgħażagħ Għawdxin, żagħżugħa waħda biss mir-Rabat tużaha. Aquilina (1987: 143) jgħid li nstemgħet il-Munxar. Skont Said (2007: 65), "illum il-maġġoranza jirreferu għaliha bħala *lighter* però [brika] għadha tingħad minn nies li huma mdaħħlin fiż-żmien."

forfra	brija	Din il-kelma użata żagħżugħa waħda biss mix-Xagħra. Ara wkoll **qxejra**, **kxejra**.
ħaxxem	għalaq, qaras	*Ħaxximt subgħajja mal-kexxun.* (Said 2007: 71). Ara wkoll **tħaxxem**.
nafad	laħlaħ	*Nafad ix-xagħar mis-sapun.* (Said 2007: 75). *Qabel l-ikel tajjeb li tonfod idejk.* Żagħżugħa waħda biss min-Nadur tużaha. Din il-kelma tintuża f'xi nħawi f'Malta wkoll (eż. iż-Żurrieq u ż-Żejtun) għat-tlaħliħ, b'mod speċifiku, tal-ħwejjeġ. Briffa (2011: 12) jgħid li "In-nisa Żrieraq kienu jużaw il-verb *tonfod* (minn *nafad*) meta xi ħadd ilaħlaħ il-ħwejjeġ." F'Għawdex jidher li hi marbuta man-Nadur. Għall-kelliema tan-Naduri, dan il-verb ma jintużax għall-ħwejjeġ biss, iżda jintuża għal affarijiet oħra bħax-xagħar u l-idejn.
patatija, patutija	patata waħda	*Newwilli patatija għal ġol-borma.* (Said 2007: 76). Żewġ żgħażagħ biss jużawha, mix-Xagħra u Ta' Sannat. Fl-Istandard ma ssirx distinzjoni bejn *patata* fil-kollettiv (eż. *xkora patata*) u *patata* bħala nom tal-unità (eż. *ġibli patata waħda*).
skritt	pitazz	*Ġibli waħda l-iskritt minn fuq il-mejda.* Nofs iż-żgħażagħ Għawdxin ġieli semgħuha mill-ġenituri jew min-nanniet, iżda l-maġġoranza jużaw *pitazz*. Said (2007: 80) tikkonferma li l-użu ta' *skritt* fost iż-żgħażagħ qed jonqos.
tawwat	paqpaq, daqq il-ħorn	*Tawwatlu (il-ħorn)!* (Said 2007: 82). Erba' żgħażagħ Għawdxin jużawha jew jafuha. Din il-kelma tintuża f'xi nħawi f'Malta wkoll (eż. iż-Żurrieq u l-Imqabba). Ara wkoll **batbat**.

tisjir	minestra, ħaxix	*Illum tisjir hemm għall-ikel.* (Said 2007: 81). Żagħżugħ Għawdxi wieħed biss irrefera għall-minestra bħala *tisjir*. Aquilina (1991: 1272) jgħid li f'Għawdex tintuża fis-sens ta' "*vegetable soup*."
werqa ta' dindja, werqa dindja	pal tal-bajtar, werqa tal-bajtar, ċuplajs	*Iż-Żebbuġ hemm ħafna weraq ta' dindja.* Żagħżugħ Għawdxi wieħed biss jużaha. Il-biċċa l-kbira jużaw *weraq tal-bajtar (tax-xewk).* F'Malta, in-naħa ta' Birżebbuġa u ż-Żurrieq instemgħet ukoll *pal tal-Indja.*

Tabella 4: Termini li ħadd miż-żgħażagħ Għawdxin li intervistajna ma użahom

Bl-Għawdxi	**Bil-Malti Standard**	**Kumment**
farxa	xkaffa	*Poġġejt il-ħalib fit-tieni farxa tal-friġġ.* Said (2007: 67) tgħid li din il-kelma tinstema' fin-Nadur u hija aktar komuni ma' nies kbar. Fil-fatt, żagħżugħa waħda biss min-Nadur ġieli semgħetha iżda kienet inċerta mit-tifsira tagħha. Briffa (2011: 32) jagħtiha f'lista ta' kliem li kien għaddielu s-Sur Carmel Grima minn Ta' Kerċem. Juann Mamo, li kien minn Ħal Luqa, juża l-kelma farxa fin-novella 'Il-Maltin kienu iżjed fidili' tal-4 ta' Awwissu 1934: "Kont tilmaħ bħal farxa l-ħġieġ (vetrina) kollha għodod u fliexken."
gawċa	mgħarfa	Briffa (2011: 32) jagħtiha f'lista ta' kliem li kien għaddielu s-Sur Carmel Grima minn Ta' Kerċem.

kaħwiela	lelluxa	Briffa (2011: 12) jgħid li xi studenti Għawdxin tat-tielet età kienu qalulu li fl-Għarb jużaw *kaħwiela* għal-lelluxa. Skont Aquilina (1987: 605), *kaħwiela* nstemgħet fl-Għarb, f'Santa Luċija u f'San Lawrenz, u hi sinonimu ta' *lelluxa*.
maħmuġ	[i]mħawwar, mimli	*L-għaġin il-forn tiegħi kien aktar maħmuġ* (Lisa Frendo mill-Għarb, *Kollu Malti*, Campus FM). Aquilina (1987: 492) jagħti din il-kelma minn lista ta' kliem li kien għaddielu Victor Galea mix-Xagħra u jfissirha hekk: "*to flavour spaghetti or rice baked in an oven with sauce and minced meat, maħmuġ tajjeb l-għaġin*". Din il-kelma nstemgħet ukoll f'xi nħawi f'Malta (eż. Ħal Kirkop). Sibnieha wkoll fil-menù ta' Gululu, restorant li jservi ikel tipiku Malti (*għaġin maħmuġ*).
mergun	żugraga	Aquilina (1991: 809) jgħid li nstemgħet ix-Xewkija. Briffa (2011: 32) jagħtiha f'lista ta' kliem li kien għaddielu s-Sur Carmel Grima minn Ta' Kerċem. Lanfranco (2012: 139) isemmiha u jgħid li kienet tissejjaħ ukoll *żugraga*, *pizzikajju* jew *vlontin*. Iżda ma jorbothiex ma' Għawdex.
[i]mħadda	trajbu tal-bizzilla	*Imħadda tal-bizzilla.* Aquilina (1991: 1171). Aquilina jorbotha ma' Għawdex u Briffa (2011: 32) jagħtiha f'lista ta' kliem li kien għaddielu s-Sur Carmel Grima minn Ta' Kerċem.
[i]nsanja	[i]ffirma	*Ħa mmorru għand in-nutar biex ninsanjaw xi karti.* (Said 2007: 75). Said (2007: 75) tgħid li tintuża kemm mill-kelliema żgħar u kemm mill-kelliema anzjani tan-Naduri. Però, ħadd miż-żgħażagħ Għawdxin ma jużaha ħlief żagħżugħa min-Nadur li qaltilna li tafha użata mill-anzjani.

qxejra, kxejra	brija	Aquilina (1991: 1161) jagħti *qxejra* minn lista ta' kliem li kien għaddielu Victor Galea mix-Xagħra. Briffa (2011: 32) jagħti *qxejra* u *kxejra* f'lista ta' kliem li kien għaddielu s-Sur Carmel Grima minn Ta' Kerċem. Ara wkoll **forfra** (Tabella 3).
[i]sseħħem, [i]ssaħħam	[i]ċċappas, tħammeġ, [i]ddellek	*Ara kif isseħħimt biz-zalza!* Said (2007: 79). Ħadd miż-żgħażagħ Għawdxin ma jużaha, però waħda min-Nadur tafha. Aquilina (1987: 489) jorbot dan il-verb man-nom *ħama*.
tuffieħ imqadded	tadam imqadded	*Għamilt biċċa ħobż bit-tuffieħ imqadded.* Il-biċċa l-kbira taż-żgħażagħ Għawdxin jużaw *tadam imqadded*, barra tnejn li ġieli semgħu *tuffieħ imqadded*. Jidher li f'xi partijiet ta' Malta (eż. il-Mosta u Birkirkara) it-tadam imqadded kien jissejjaħ *tuffieħ imqadded* ukoll. Briffa (2011: 12) jgħid li xi studenti Għawdxin tat-tielet età kienu qalulu li x-Xagħra t-tadam imqadded jgħidulu *sniedaq*, il-plural ta' *senduq*. Aquilina (1991: 1292) jagħti l-frażi *senduq tat-tadam imqadded* u jfissirha bħala "*layers of dried tomatoes one over the other*".
xqaqef, xqieqef	ħafna platti, tazzi u borom għall-ħasil	*Dan għandi s'għada biex naħsel dax-xqieqef kollha!* (Said 2007:83). Said tgħid li din il-kelma aktarx tintuża minn familja partikolari min-Nadur, u li aktarx ġejja mill-kelma *xaqquf* jew *ċaqquf*.

Mill-intervisti li għamilna nistgħu nbassru li l-fatturi soċjolingwistiċi tal-età u tal-ġeografija jaffettwaw il-frekwenza ta' wħud minn dawn it-termini. Ngħidu aħna, uħud miż-żgħażagħ Għawdxin qalulna li kelma bħal *skritt* huma ma jużawhiex, iżda ġieli semgħu lin-nanniet jew lill-ġenituri tagħhom jużawha. Dan ifisser li jekk l-esperiment jiġi rrepetut ma' kelliema Għawdxin anzjani jew

ta' mezzetà, il-frekwenza ta' xi termini jaf tinbidel. Hekk ukoll, mill-intervisti jidher li termini bħal *insanja*, *nafad* u *sseħħem* huma marbutin man-Nadur. B'hekk, li kieku kellna nirreplikaw l-esperiment ma' numru akbar ta' kelliema minn postijiet differenti, aktarx inkunu nistgħu nikkonfermaw jekk xi termini humiex tassew assoċjati ma' xi raħal partikolari.

Tipi ta' differenzi lessikali

It-termini nistgħu nikklassifikawhom skont tliet tipi differenti ta' varjazzjoni lessikali. L-ewwel grupp fih termini li jintużaw f'Għawdex u li f'Malta jidher li ma jintużawx, bħal *bankonċina, brika, buqqiegħa*, *mejdina*, *nemusiera*, *perċa*, u *tħaxxem*. Naturalment, biex inkunu ċerti li dawn it-termini ma jintużawx f'Malta, inkunu rridu nagħmlu esperiment ma' aktar kelliema tal-Istandard u ma' kelliema ta' xi djalett Malti.

It-tieni grupp jinkludi ftit termini li jintużaw kemm f'Malta u kemm f'Għawdex imma b'tifsira differenti. Fosthom insibu *gejxa*, li f'Malta tfisser libsa ta' ġewwa tan-nisa u f'Għawdex tfisser *band* tax-xagħar, u *ċombin*, li f'Malta tfisser l-għodda li biha tinħadem il-bizzilla u f'Għawdex tfisser kemm l-għodda tal-bizzilla u kemm labra tal-inxir.

Fit-tielet grupp insibu termini li jintużaw kemm f'Malta u kemm f'Għawdex imma huma aktar frekwenti fost l-Għawdxin, fosthom *borża*, *maħat*, *mitraħ,* u *moxt*. Din id-differenza ħarġet ċara ħafna mill-intervisti. Ngħidu aħna, iż-żgħażagħ Għawdxin kollha jużaw *borża* u *moxt*, u kważi kollha kemm huma jużaw *maħat* u *mitraħ*. Mill-banda l-oħra, il-maġġoranza taż-żgħażagħ Maltin jużaw *pakkett*, *pettne*, *issoffja* u *saqqu*.

Konklużjoni

F'dan l-istudju ppreżentajna ġabra ta' 55 terminu li jvarjaw fl-Għawdxi u fil-Malti. L-użu ta' dawn it-termini ġie vverifikat permezz ta' esperiment li sar ma' 32 żagħżugħ. Irriżulta li xi termini (eż. *gejxa*, *moxt*, *pastizz tal-ġobon*, *pinura*) huma mifruxa sew fost iż-żgħażagħ Għawdxin, filwaqt li xi termini oħrajn

(eż. *brika*, *skritt*, *tisjir*, *weraq ta' dindja*) jidher li qed jinqatgħu fost iż-żgħażagħ. Mill-analiżi ħareġ ukoll li dawn it-termini jaqgħu taħt tliet kategoriji differenti:

- termini li jintużaw f'Għawdex biss, eż. *nemusiera, tħaxxem*;
- termini li jintużaw f'Malta u f'Għawdex iżda għandhom tifsir differenti, eż. *ċombin, gejxa*;
- termini li huma aktar popolari fl-Għawdxi milli fl-Istandard, eż. *maħat*, *moxt*.

Għaliex insibu din il-varjazzjoni lessikali bejn l-Għawdxi u l-Istandard?

Hemm tliet differenzi importanti fil-perċezzjoni u l-attitudni lingwistika f'Malta u f'Għawdex. L-ewwel differenza hi li f'Għawdex kważi kulħadd jitkellem bid-djalett, u ħafna drabi d-djalett ikun l-ewwel lingwa tagħhom. F'Malta, mill-banda l-oħra, mhux kulħadd jitkellem bid-djalett; xi Maltin jitkellmu bl-Istandard biss, oħrajn jitkellmu bl-Istandard u bid-djalett, u xi ftit jitkellmu bid-djalett biss.

It-tieni differenza hi li f'Malta kulħadd mistenni juża l-Istandard fil-pubbliku u f'kuntesti formali. Id-djalett, ġeneralment, jintuża mal-qraba u ġieli mal-ħbieb. F'kuntrast, f'Għawdex id-djalett jintuża kemm f'sitwazzjonijiet formali, bħall-iskola, il-knisja u l-amministrazzjoni, u kemm f'sitwazzjonijiet informali, mal-qraba u l-ħbieb (Camilleri-Grima 2009). Ngħidu aħna, Xuereb (1996) jgħid li l-omeliji ħafna drabi jsiru bl-Għawdxi, u jikkwota qassis mir-Rabat jgħid, "*I code-switch to dialect during sermons. In this way I feel more relaxed and sure that I am establishing a bond between me and the listeners*" (Xuereb 1996: 29).

It-tielet differenza hi li ġeneralment f'Malta l-Istandard hu l-varjetà l-għolja ("il-pulit") waqt li d-djalett hu l-varjetà l-baxxa ("l-imgħawweġ"). Min-naħa l-oħra, l-Għawdxi f'ċerti kuntesti jgawdi minn prestiġju, tant li għadd ta' studji li saru fuq l-użu tal-Għawdxi fl-edukazzjoni (Xuereb 1996; Buttigieg 1998; Casha 2006; Xerri 2009) juru li xi għalliema jużawh fil-klassi mal-istudenti (Xuereb 1996: 29; Casha 2006: 98) u li xi studenti li fl-iskejjel Għawdxin jitkellmu bl-Istandard jitwarrbu minn sħabhom:

> Ġie osservat il-fatt li fi klassi B kien hemm żewġt itfal li kienu jitkellmu l-M[alti] S[tandard] fil-klassi, wieħed għax kien Malti u l-ieħor għax il-ġenituri tiegħu kienu jitkellmu MS id-dar, u fil-fatt il-bqija tat-tfal f'din il-klassi kienu jaqbdu ħafna ma' dawn iż-żewġt itfal minħabba dan il-fatt [. . .] dawn ġew osservati maqtugħin waħedhom speċjalment fil-ħin tal-*break*, meta ħadd ma kien ikun irid joqgħod magħhom jew jilgħab magħhom. (Casha 2006: 81)

Dawn id-differenzi fil-perċezzjoni tad-djalett jinħass l-effett tagħhom anke fil-lessiku. Peress li l-Għawdxi ġeneralment hu l-varjetà l-għolja li tgawdi l-prestiġju tal-kelliema, xi forom djalettali li jinsabu kemm f'Malta u kemm f'Għawdex, f'Malta jibdew jinqatgħu, iżda f'Għawdex jibqgħu jintużaw, anke miż-żgħażagħ. It-teżi ta' Busuttil (2013) fuq id-differenzi lessikali fil-qasam tax-xagħar tikkonferma din l-osservazzjoni. Minn dan l-istudju joħroġ li f'Għawdex kelma bħal *moxt* tintuża mill-maġġoranza tan-nisa żgħażagħ u anzjani li intervistat, iżda f'Malta, f'Birkirkara, tintuża biss minn tliet nisa anzjani. Il-kumplament tan-nisa Karkariżi li intervistat jużaw *pettne* u xi ftit jużaw *comb* (Busuttil 2013: 429). Mill-intervisti tagħna joħroġ riżultat simili, jiġifieri li ż-żgħażagħ Għawdxin kollha jużaw *moxt*, u ż-żgħażagħ Maltin kollha jużaw *pettne*, ħlief tnejn li jużaw *comb* u wieħed mill-Gudja li juża *moxt*.

Spunti għal aktar riċerka f'dan il-qasam

Biex ikollna stampa aktar ċara tal-varjazzjoni lessikali bejn l-Għawdxi u l-Istandard jeħtieġ li:

(a) l-istudju jsir ma' kampjun ikbar ta' kelliema Maltin u Għawdxin biex jissaħħu r-riżultati miksuba f'dan ix-xogħol;
(b) id-differenzi lessikali l-oħra li ġbarna (madwar 150) jiġu vverifikati f'esperimenti simili;
(ċ) inqisu fatturi soċjolingwistiċi oħra, ewlenin fosthom il-ġeografija u l-età, ġaladarba mill-intervisti rriżulta li xi termini huma assoċjati ma' rħula partikolari, waqt li oħrajn huma komuni mal-anzjani imma mhux maż-żgħażagħ.

Nirringrazzjaw lil Ruben Farrugia, Samantha Grima, Josette Portelli u lil Mary Joyce Said tal-għajnuna tagħhom, u liż-żgħażagħ Maltin u Għawdxin li ġew għall-intervisti u għall-interess li wrew fir-riċerka tagħna.

Biblijografija

Aguis, Dionisius. "Morphological alternatives in the Gozitan dialect of Maltese." *Materiaux Arabes et Sudarabiques (Nouvelle Serie)* 4, 1992: 111-161. Stampat.

Aquilina, Joseph. *Maltese English Dictionary. Volume one A-L*. Malta: Midsea Books Ltd Malta. 1987. Stampat.

Aquilina, Joseph. *Maltese English Dictionary. Volume two M-Z*. Malta: Midsea Books Ltd Malta. 1990. Stampat.

Aqulina, Joseph u Benedikt S. J. Isserlin. "A survey on contemporary dialectal Maltese. Volume 1: Gozo." Leeds, Publisher B.S.J. Isserlin. 1981. Stampat.

Attard, Anton F. "The folklore of an island." L. Briguglio u J. Bezzina (ed.) *Gozo and its Culture*. Proceedings of the 1995 Lowenbrau Seminar, Formatek Ltd. 83-96. 1995. Stampat.

Azzopardi-Alexander, Marie. "The vowel system of Xlukkajr and Naduri." Sandro Caruana, Ray Fabri u Thomas Stolz (ed.), Variation and Change. *The Dynamics of Maltese in space, time and society*. Akademie Verlag, 235-253. 2011. Stampat.

Borg, Albert. "Lectal Variation in Maltese." Sandro Caruana, Ray Fabri u Thomas Stolz (ed.), Variation and Change. *The Dynamics of Maltese in space, time and society*. Akademie Verlag, 11-31. 2011. Stampat.

Borg, Alexander. *Reflexes of pausal forms in Maltese rural dialects, in: Israel Oriental Studies* 7, 211-225. 1977. Stampat.

Briffa, Charles. *Il-Varjetajiet tal-Malti*. Malta: Pubblikazzjonijiet Indipendenza. 2011. Stampat.

Brincat, Giuseppe. *Malta. Una storia linguistica*. Genova: Le Mani. 2003. Stampat.

Busuttil, Carmen. "L-ismijiet popolari tal-friefet u d-distribuzzjoni ġeografika u soċjali tagħhom." Teżi tal-B.Ed. (Unuri), l-Università ta' Malta, 1989. Stampat.

Busuttil, Liza. "Il-Qasam Lessikali tax-Xagħar." Teżi tal-B.A. (Unuri), l-Università ta' Malta, 2013. Verżjoni diġitali.

Camilleri-Grima, Antoinette. "Language, Education and Socialization in Imġarr." Teżi tal-B. Ed. (Unuri), l-Università ta' Malta, 1987. Stampat.

Camilleri-Grima, Antoinette. "Diglossia. Variation on a theme." Comrie, Bernard, Ray Fabri, Elizabeth Hume, Manwel Mifsud, Thomas Stolz, u Martine Vanhove (ed.), *Introducing Maltese Linguistics*, 379, 91. Amsterdam u Philadelphia: John Benjamins. 2009. Stampat.

Cassar, Franciana. "Varjazzjoni djalettali fil-qasam lessikali tal-ħelu." Teżi tal-B.A. (Unuri), l-Università ta' Malta, 2013. Verżjoni diġitali.

Curmi, Edel u Marthese Debono. "Il-lessiku: differenzi djalettali f'qasam magħżul." Teżi tal-B.Ed. (Unuri), l-Università ta' Malta, 1997. Stampat.

Farrugia, Ruben. "Aspetti soċjolingwistiċi fid-djalett ta' Sannat u s-sistema vokalika tiegħu." Teżi tal-B.A. (Unuri), l-Università ta' Malta, 2010. Verżjoni diġitali.

Fenech, Edward. The Study of Maltese dialects in the past. Aquilina, Joseph u Benedikt S. J. Isserlin (ed.), *A survey of contemporary dialectal Maltese. Volume 1: Gozo*. Leeds: Publisher B.S.J. Isserlin, 1-32. 1981. Stampat.

Incorvaja, William. "Ix-Xlukkajr: Is-sistema vokalika u differenzi lessikali." Teżi tal-B.A. (Unuri), l-Università ta' Malta, 2007. Verżjoni diġitali.

Lanfranco, Guido. *Drawwiet u Tradizzjonijiet Maltin*. Malta: Pubblikazzjonijiet Indipendenza. 2012. Stampat.

Preca, Annibale. *Malta Cananea ossia investigazioni filologico-etimologiche nel linguaggio maltese*. Malta: Tipografia del Malta. 1904. Stampat.

Puech, Gilbert. "Les parlers maltais. Essai de phonologie polylectale." Teżi tad-Dottorat, l-Università ta' Lyons II, 1979. Stampat.

Rapa, Josette. "Il-lessiku: differenzi djalettali f'qasam magħżul." Teżi tal-B.Ed. (Unuri), l-Università ta' Malta, 1995. Stampat.

Said, Mary Joyce. "In-Naduri: Is-sistema vokalika u differenzi lessikali." Teżi tal-B.A. (Unuri), l-Università ta' Malta, 2007. Verżjoni diġitali.

Sammut, Frans. *Lexicon ta' Mikiel Anton Vassalli*. Malta: Sensiela Kotba Soċjalisti. 2002. Stampat.

Schabert, Peter. *Laut-und Formenlehra des Maltesischen anhand zweier Murdarten*. (Erlangen Studien 16). Erlangen: Palm Enke. 1976. Stampat.

Stumme, Hans. *Maltesiche Studien. Eine Sammlung prosaischer und poetischer Texte in malesis cher Sprache nebst Erlauterungen*. (Leipziger semitische Studien I, 4). Leipzig Hinrichs'sche Buchhandlung. 1904. Stampat.

Vanhove, Martine. La dialectologie maltais et son histoire, in: *Revue d'Ethnolingistique* (Cahiers du LACITO) 8, 171-191. 1999. Stampat.

Vassalli, Mikiel Anton. *Ktieb il-kliem Malti mfisser bil-Latin u bit-Taljan*. Ruma: A. Fulgoni. 1796. Stampat.

Vella, Alexandra. Languages and language varieties in Malta, in: *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, DOI:10.1080/13670050.2012.716812, 1-21. 2012. Stampat.

Xerri, Raymond C. "Gozo in the world and the world in Gozo." Teżi tad-Dottorat, Europe-Australia Institute Victoria University of Technology, 2002. Stampat.

Xerri, J. "Deskrizzjoni tas-sitwazzjoni lingwistika fi skola primarja statali f'Għawdex." Teżi tal-B.Ed. (Unuri) l-Università ta' Malta, 2009. Verżjoni diġitali.

Xuereb, John. "A sociolinguistic analysis of select linguistic features in Gozo." Teżi tal-M.A., l-Università ta' Malta, 1996. Stampat.